

Budapesttől Ottawáig

KABDEBŐ LÓRÁNT INTERJÚJA

— Sárkány István professzorral a Művelődési Minisztérium Maros utcai vendégházában találkoztam. A Petőfi Irodalmi Múzeum számára készítettem vele vázlatos pályaképet. A szokásos — magyar diákból amerikai professzor — karriertörténetről nagyon is különböző történet kerekedett ki életpályáját hallgatva. A diák ugyanis — Sárkány Zuárd néven — a Vigília fiatal kritikusa volt, aki párizsi diákéveiben — hazai tapasztalatait összegezve — jutott el a keresztényszocializmus kritikai elemzéséhez, majd magánemberként hívő katolikusnak maradt — fokozatosan balra tartott politikai fejlődése. Itthoni emlékei az induló újhordásokhoz kötik, tudományos eredményei az irodalomtudomány rangos külföldi szakemberét mutatják, aki épp most a Helikon akadémiai folyóirat különszámát szerkeszti. Beszélgetésünk az itthoni évekből indul. Emlékeztetőül kezébe adtam A háborúnak vége lett című kortörténeti emlékezőgyűjteményemet.

— Könyvedet lapozgatom, és több igen izgalmas tanulságot merítettem belőle. De megvallom, ami ostrom, nácizmus, lövöldözés, ágyúzás, óvóhely, bujkálás, menekülés — az már, hál' Istennek, mind igen távoli számomra. És semmi kedvem felmelegíteni. Óriási szerencse, hogy annyi más élményben van részem, hogy sikerült ezt a sötét világot olyan istenigazából elkenni az emlékezetemben. Olyan mérhetetlen ostobaság és alacsonyrendűség irányította az erőket abban az időben, hogy nagy lelkerő kell a visszaemlékezéshez és az emlékek feljegyzéséhez. Csodálom „hőseidet”, és téged is, és így mérem le, hogy az elmúlt negyven évben milyen más életet élhettem, de ti is más életet éltek! Amit én látok most Magyarországon, az sokkal, de sokkal különb, mint a savanyú, sőt, kétségbeejtő múlt. Ebben a viszonylatban értem és értékelem nagyra munkádat. Ha a magyarok, a fiatalok tudnák, hogy mitől szabadultak meg!!

— Mégiscsak ezek voltak indulásodnak évei.

— Igen; beburkolóztam a szellemi érdeklődésembe. 1943-ban kerültem az egyetemre, mint magyar—francia szakos és tanárképzős. Tulajdonképpen mindig az irodalom mint elsődleges tevékenység, tehát nem annyira mint pedagógiai tárgy érdekelt, de apámnak az volt a feltétele, hogy tanár is legyek, így egyezett bele, hogy ne vegyész mérnök legyek, aminek eredetileg szánt engem, és a műegyetem helyett (ahova már felvettek, de én azt nem fogadtam el) a bölcsészetre iratkozzam be. Most már messze van tőlünk ez az idő, úgyhogy nem emlékszem pontosan, hogy mikor, kivel találkoztam, mindenesetre elsorolom a tanárokat, mert ők is nevezetes irodalmi tényezők voltak és maradtak, és nevezetes embe-rekként jegyeztettek föl a magyar művelődés- és irodalomtörténetben. Horváth Jánoshoz jártam, azonkívül tanárom volt Alszeghy Zsolt, a háború után Bisztray Gyula, akivel különösen közeli kapcsolatba kerültem: a század végi és század eleji irodalmat tanította, ami nekem továbbra is egyik területem maradt. Tanárom volt Keresztury Dezső akkor is, amikor miniszter lett, ő stilisztikát tanított. Még a magyar szakon tanárom volt Pais Dezső, és Pais Károly a tanárképzőben. Pais Károly stílusgyakorlatain (vagy százan is voltunk) és — erre nagyon büszke vagyok! — alkotóírás-versenyt tartott, és azt első éves koromban én nyertem meg; fölolvastatta velem, amit írtam, a száz diák előtt, akik közt negyedévesek is vol-

tak. Nálam „melléktárgyak” voltak, de hallgattam Szalai Sándort, a szociológust, és Lukács Györgyöt is, övele ma is foglalkozom, többek között ezért is vagyok most Magyarországon. Francia szakon Eckhardt Sándor volt a tanárom és Gabriel Asztrik, azonkívül azok a franciák, akik egymást követték az egyetemen: Georges Deshusses, Paul Bouteiller, nekik részben a követségen is volt funkciójuk. Legfőképpen Eckhardt-tal voltam állandó kapcsolatban, és úgy látszik, ő is becsült engem, mert Köpeczi Béla segítségével (aki fizetés nélküli gyakornok volt ekkoriban) bízott meg egyes jegyzeteinek a gondozásával és kiadásával. Úgyhogy a szakmában igen korán bekerültem, méghozzá előkelő társaságban.

Ugyanakkor egész sor fiatal magyar íróval kerültem kapcsolatba, ültem szó szerint egy padban sokszor Horváth János óráin, 1946-tól pedig a Turóczi-Trostler-szemináriumban. Őt ekkor nevezték ki az összehasonlító irodalomtörténet professzorává, először volt ilyen tárgy tudtommal az egyetemen. Érdekes szeminárium volt, ahová én mindjárt jelentkeztem, mert engem már akkor is a nemzetközi perspektíva érdekelt. Turóczinak lelkes tanítványa volt Lakatos István, ez kiváltképpen összehozott minket. Lakatos rendkívül tartózkodó ember volt, olyasvalaki, aki nagyon pontosan tudta, hogy mit mond. Kevés olyan fiatalembert láttam életemben, aki úgy lemérte volna mondandóját. Ő soha nem ment semmivel sem túl azon, amit mondani akart. Megfontolt, lekerékített és jól körvonalazott nyelven beszélt. Belső önfegyelemmel élt, de ugyanakkor nagyon határozott valaki volt, aki nem kerülgette a kását, pontosan megmondta, amiről gondolta, hogy ezt meg kell mondani. Legtöbbször vele és Vargha Kálmánnal voltam együtt. Ő is nagyon érdekes egyéniség volt, hangyaszorgalmú ember már akkor is, aki valószínűleg — és én így értelmeztem — a szorgalom következtében mindig futott. Mondott lényeges dolgokat, de aztán rohant. Mellettem ült gyakran Végh Gyurkával Mándy Iván. Mándy mindig nagyon szófukar ember volt, mikor mondott valamit, akkor az általában humoros volt, és kicsit frivol, szellemi játék volt egész beszéde. Ha hárman voltunk együtt — mert ez gyakran előfordult —, akkor Végh Gyurka sokkal többet beszélt. Elsősorban Irénről, az *Eszter könyvének* hősnőjéről, diáklány szerelméről. Szerelme különféle hullámhegyeket és völgyeket ismert. Az *Eszter könyve* nagyon szerény kiállítású, fűzött könyv volt, még Ottawában is őrzöm a nekem dedikált példányát.

Mándyval, Véghgel más körben is együtt voltam, ugyanis már nagyon korán, 21 éves koromban munkatársra lettem a Vigiliának. Talán én voltam akkor a legfiatalabb kritikus Magyarországon.

— *Hogyan kerültél a Vigiliához?*

— Apám ismerte Juhász Vilmos történetírót, és mondta neki, mennyire lelkes irodalmár vagyok. Ehhez hozzá kell tennem, hogy 1943-ban az országos középiskolai tanulmányi versenynek egyik laureatusa voltam magyar irodalomból. Juhász bemutatta írásaimat Sík Sándornak — így kerültem oda. Írtam Rónay György francia antológiájáról, ez igen tetszett Sík Sándornak. Később Mándyval, Véghgel jártam a szerkesztőségi összejövetelekre, amelyeken Sík Sándor elnökölt Juhász Vilmos társaságában (aki szintén elég korán elhagyta az országot). Az akkori gárdából nem tudok mindenkire emlékezni. Ismertem Rónay Györgyöt, Tol-dalagit, Pilinszkyt, Rába Györgyöt, azután a novellista Thurzó Gábort, a dráma-kritikus Posszonyi Lászlót. Nagyon jóvialis ember volt, rá különösen szívesen emlékszem vissza. A szerkesztőségi értekezleteken is találkoztam Eckhardt Sándorral és Bálint Sándorral is.

— *Másik kritikád Karinthy Ferenc Kentaur című regényéről szól.*

— Erről tudok egy érdekes anekdotát. Egyszer elmentünk Alszeghy Zsolttal és több diákkal egy kirándulásra. És akkor Alszeghy azt mondja: „olvastam a

maga *Kentaur*-kritikáját. Maga ezt komolyan gondolja, hogy ez egy kitűnő írás, vagy csak kedvezni akart?” „Nem — mondom —, ezt komolyan gondolom.” Alszeghy nem értett velem egyet, de hát én sem értettem övele. Másban sem! Bár nagyon kedves ember volt, de az én izlésemnek nem felelt meg, ma aztán még kevésbé felel meg, mert én a szó szoros értelmében nem szeretem a hagyományos irodalomtörténetet. *Irodalomelméleti* ember vagyok.

— *És, hol voltak a Vigília-összejövetelek?*

— Vagy a Centrálban, vagy a Belvárosiban, már nem emlékszem, melyikben.

— *A hét melyik napján?*

— Arra sem emlékszem, csak azt tudom, hogy nem volt gyakran. Rendszeresen, de nem minden héten volt. Aztán kapcsolatba kerültem az Újholddal is, lehet, hogy éppen Lakatos révén ismerkedtem meg Nemes Nagy Ágnessel és Lengyel Balázssal is. Ők is megkértek, írjak nekik akár kritikát, akár novellát, erre csak azért nem kerülhetett sor, mert ez már 1947-ben volt, és akkor én külföldre mentem.

— *Miért mentél el?*

— 1946-ban novellámmal — amelyet Szent Gellérről írtam — nyertem egy díjat fiatal íróknak kiírt katolikus irodalmi pályázaton. És itt következik egy kényes dolog — mert nálam csak kényes dolgok vannak —, ezt a díjat nekem Mindszenty — akinek különben politikai stílusával és eszméivel soha nem értettem egyet — saját kezűleg adta át a Gellérthegyen, hatvanezer ember jelenlétében. Igaz, a novella — azt hiszem —, jó volt.

— *Megjelent?*

— Nem jelent meg, ha jól emlékszem rá, de utólag elolvastam, és most is jönak vélem. Szóval, ez is olyan dolog volt, ami miatt '47-ben jobb volt elmenni. Különben is, nagyon ismert valaki voltam a bölcsészkaron, mert az első diákválasztásokon részt vettem, mint egy független, tehát párton kívüli listának az egyik megszervezője.

— *Mi volt ez a diákválasztás?*

— Tudod, mi volt a MEFESZ? A diákválasztáson választották meg a MEFESZ választmányát az egyes karokon. Az *első* volt a budapesti bölcsészkar, ahol ezt megtartották. Én lettem a bölcsészkar egyik képviselője. Ez a lista egyébként abszolút többséget kapott az összes pártlistákkal szemben. Egy idő múlva aztán a Szabad Nép megtámadott engem, név szerint is, kétszer. És amikor másodszor is megtámadott egy nagyobb cikkben másokkal együtt, akkor útlevelet kértem — még koalíciós kormány volt —, és tanulmányi okokra hivatkozva egyenesen Párizsba repültem.

— *Közvetlen járat volt akkor?*

— Prágán keresztül. És végül is három diplomát szereztem.

1947-ben beiratkoztam a párizsi egyetem politikatudományi szakára. Én abban az illúzióban éltem — nem voltam még emigráns! —, hogy politikai tudással felszerelve tudok visszajönni. Nem gondoltam, a számomra nehéz helyzet ellenére sem, hogy ez véglegesen fog megmaradni. Akkor alakult meg a Barankovics-párt, amelyhez én nagyon közel álltam, bár nem voltam tagja. Gondoltam, hogy ebből talán lesz valami. Nem tudtam lemérni, hogy ez más irányba fog fejlődni. Végül is, elvégeztem a politikatudományi tanulmányokat, írtam egy disszertációt is, méghozzá Jean Jacques Chevalier, az Institut tagjának irányításával. Buta fejvel nem jelentettem meg, pedig olyan témáról szólt, amelyről akkor senki sem tudott semmit és nem is írt.

— *Miről írtál?*

— A keresztény demokrácia internacionáléjáról 1949-ig. Nekem erről belső

ismereteim voltak, és olyan dokumentumaim, ami senkinek nem volt. Olyan kritikai szintézist tudtam csinálni, amelynek a nyomán aztán én el is tértem a keresztény demokráciától, persze magánemberként megmaradtam hívő katolikusnak. De attól kezdve politikai fejlődésem balra tartott.

— És így jutottál Lukács Györgyhez?

— Nemcsak Lukácshoz jutottam, hanem másfelé is. Jelenleg szocialistának tartom magam.

— De milyen értelemben?

— Baloldali szocialistának tartom magamat, méghozzá mondjuk — bár *gyakorlatilag nem vagyok egyáltalán politikus*, nem foglalkozom politikával, de — ideológiailag az internacionalista szocialistákhoz állok közel, akik a Labour párt egyik frakcióját képezik. Cole professzor volt a vezetőjük a negyvenes évek végén. De én nem veszek részt semmiben.

— Háromféle diplomáról beszéltél.

— Ez meg fog lepni: Párizsban az egyetemi rezidenciák egyikében, ahol laktam, egy híres görög zongoraművész meghallott énekelni, magamat kísértem, Donizettit énekeltem. Persze, előzőleg Budapesten a Zeneakadémiára is jártam mint zongora-„mangánnövendék”, csaknem el is végeztem. Szírányinak voltam a tanítványa, és azonkívül Ambrózyinak, zenetörténetben Bartha Dénesnek. Ekkor Párizsban fölvettek a Conservatoire-ba is, párhuzamosan végeztem a kettőt: a politikatudománnyal végezve, visszatértem az énekléshez és az irodalomhoz.

— Operaénekesi karriered?

— Nyugat-Európában több operaházban énekeltem, Svédországban Sztravinszky *Oedipus Rex*jének nemzeti bemutatóján én énekeltem a címszerepet, Don Josét sokszor énekeltem. Partnereim néha világhírű énekesek voltak. Radamesem társai: Lafayette volt Aida és Gynrod, aki a Metropolitanből jött, volt Amonasro. De mégsem lett belőle a végén semmi. Én vagyok a hibás. Az első és legfőbb ok az volt, hogy amikor tizenegyedszer énekeltem a Don Josét, akkor úgy éreztem, hogy hiányzik belőle Merimée, az *irodalom*; a librettót, azt pedig unom. Hogy az operaéneklés nem elsődleges alkotás, hanem interpretatív, az zavart. Kívülről azt mondták, hogy kiváló zenei érzékem van; ezt én belülről nem így éreztem, nem volt megfelelő önbizalmam. Meg úgy éreztem, hogy egy tenoristának a karrierje hamar befejeződik, ennek következtében nyomor várja, és ettől féltam. Úgyhogy aztán teljesen visszamentem az irodalomhoz, és írtam egy doktori értekezést. A strassbourgi egyetemen védtem meg, ez is nagyon kényes témáról szólt: Paul Morand és az irodalmi kozmopolitizmus. Akkor az irodalomban az eszmétörténeti kérdések érdekeltek, és főleg az internacionalizmus kérdése. De csapdába estem. Azt gondoltam, hogy Morand, aki híres volt ifjúságában a kozmopolitizmusáról, az internacionalizmus felé fejlődő valaki. Mikor tanulmányoztam, kiderült az ellenkezője: hogy nacionalista, és szélsőjobboldali gondolkodású ember lett belőle. Ez kétségbe ejtett, de nem lehetett segíteni, a disszertációnak már a közepén voltam, úgyhogy megírtam az egészet. Meg is bíráltam a magam oldaláról, ami miatt aztán engem is megbíráltak részben egyesek, nem a zsűri, hanem egyes kritikusok. Bár a legtöbb helyen azért jó bírálatot kaptam. És annyi hasznom volt belőle, hogy megismerkedtem Morand-nal, aki a mondtak ellenére első vonalbeli novellista volt. Miután én a novella iránt mindig nagyon érdeklődtem, ez fontos volt. Sokat tanultam tőle.

Szereztem még egy doktorátust, Franciaországban úgy hívják, hogy „Docteurat d'État”, ez a magyarországi „nagy” doktori címnek felel meg. Összehasonlító irodalomtudományból írtam, Robert Escarpit, az itthon is jól ismert szakember irányításával. Címe: *Forma, társadalmiság és információs folyamat. A század*

eleji rövid fikcionális próza példája. Novellákat és több másfajta rövid prózát dolgoztam fel, nyolc nyelvből, kommunikáció- és információelméleti perspektívából. A századforduló a kedvenc korszakom. A legrégebbi Csehov, a legújabb Gottfried Benn, köztük van Kipling, Wells, Kafka és Joyce a *Dubliners*-szel, Thomas Mann, Larbaud, Apollinaire és a magyar Csáth Géza. Mindegyiknél csak egy analízist csináltam. Persze, ez csak a disszertációm egyharmada.

Képzettségem és a diplomám ily módon teljesen franciák. 1965-ben meghívták Kanadába, 1969-től a Carleton egyetemen tanítok Ottawában. Alacsonyabb fokon kezdtem, talán megfelelné itt egy adjunktusnak, már jó hosszú ideje rendes tanár vagyok, tanszékvezető is voltam. Titulusom: a francia és összehasonlító irodalomtudomány tanára. Az egyetemnek körülbelül tizenhétezer diákja van. A francia tanszék igen nagy, az összehasonlító pedig igen kicsike. De a különbség a kettő között még, hogy az összehasonlítón legfőképpen negyed- és ötödévesek vannak, a francián pedig elsőtől az ötödikig. Közben meghívtak Franciaországba, ami nagy megtiszteltetés, mert egy igen nagy francia egyetemre kerültem, az Université de Provence-ra, amely Aix-en-Provence és Marseille közös egyeteme. Egy évre hívtak meg, és államelnöki kinevezést kaptam mint vendégtanár, a lehető legmagasabb fokon: majd megújították kétszer, ezután vissza kellett nemem, mert a kanadai egyetem nem engedte meg, hogy tovább távol legyek.

Amerikaiasan szólva, körülbelül négyezer oldalnyi anyagot írtam, ami ki van adva. Egy könyvemet magyarra is lefordították: *Az irodalomtudomány mint társadalomtudomány*, a Kritérionnál (részletei előbb a Korunkban) jelent meg. Csehi Gyula kezdte a fordítást, halála után Dávid Gyula fejezte be, ő írta az utószót is. A hűség kedvéért én is átnéztem, igen jól sikerült fordítás. Vannak benne egyes részek, amiket ma már másként írnék meg, nem fordítása miatt, hanem tartalmilag, bár általában — úgy érzem — összességében nem kezdte ki az idő vasfoga. Tulajdonképpen 1973-ban írtam az első szöveget, aminek aztán ez a fordítása jóval később jelent meg. Esszét és tanulmányt franciául összehasonlíthatatlanul jobban írok mint magyarul, ennek ellenére most magyarul meg fog jelenni a *Helikonnak* egy különszáma a kanadai *irodalmakról*, amelyet én szerkesztettem, a főszerkesztő, Köpeczi Béla felkérésére. Egy társszerkesztőt kértem és kaptam hozzá, Kürtösi Katalin, szegedi adjunktus kitűnő angol-kanadai szakértőt. Ebben írtam én is egy cikket. *Az irodalmi tett Kanadában címmel.* Elég elméleti jellegű, és ugyanakkor, azt hiszem, elég sok információt ad. Magyarul írtam, remélem sikerült.

— *De te író is vagy.*

— Most jelent meg egy kisregényem Québecben franciául. *Emmène — moi au Canada!* a címe. Stéphane Santerres írói néven. Franciául csak „récit”-nek nevezem, tehát mondjuk egy hosszú elbeszélés. Nehéz a műfaját megmondani. Igen drámai, sőt tragikus, és rendkívül sötét könyv; azt hiszem, kevés ilyen sötét könyvet írtak. Egy igen idős embernek az utolsó hónapjairól szól, akinek a fia megígérte, hogy kiviszi Kanadába, de nem viheti ki az állapota miatt.

— *Ez apád története?*

— Nem lehetne ezt mondani pontosan, mert annyi esztétikailag szükséges más elem van benne, ami meghamisítaná a tanúságtételt. És ezenkívül, erre rávetődik két más réteg. Az egyik egy egészen sajátos — hogy mondjam? — pamfletszerű irodalomelméleti réteg; mondjuk, tudatosítása a saját írásmódomnak; és amikor tudatosítok valamit, pontosítok, akkor azt hozzákapcsolom egy irodalomelméleti, sőt irodalomtörténeti vonatkozáshoz is, úgyhogy nagy zárójelek vannak benne.

— *De közben magyarul is írtál.*

— Egy időben novellákat, Párizsban, az *Ahogy Lehet* című, először ifjúsági, később általános irodalmi és kulturális folyóiratban, amelynek az egyik alapítója Gáspár Lóránd volt (akiből most Lorand Gaspar néven egészen kitűnő, elismert francia költő lett, a legjelentősebbek között szerepel Franciaországban, nemrég kapta meg Párizs városának költői nagydíját), másik mozgató szelleme pedig barátom, Rezek Román volt. Gáspárral ma is jó barátságban vagyok. Ezenkívül írtam tanulmányokat a *Látóhatár*-ban, azután annak *Az Egész Látóhatár* című változatában, amely Párizsban jelent meg, Borsos Sándor szerkesztésében, ez a *Látóhatártól* disszidált folyóirat volt. De írtam abban a *Látóhatár*-ban is, amely Magyarországon jelent meg, Horváth Béla szerkesztésében, mégpedig oly módon, hogy én írtam a *Látóhatár*-ban, amikor ez még külföldön jelent meg, novellákat, ezek egy kis részét hazahozták és itt kiadták. Álnéven jelentek meg mind.

— *Mik voltak az álneveid?*

— Több is volt: Komáromi István, a másik Erasmus István, azután István Ferenc. Sose írtam magyarul a saját nevemen 1965-ig külföldön. Elég sok minden jelent meg. Őszintén szólva, abból, ami tanulmányom, esszém magyarul megjelent, annak nagy részét ma rossznak vagy elég rossznak tartom, úgy érzem, igazán csak franciául tanultam meg a hatavanas években tanulmányt írni. Amit novellát írtam, azok között azonban van olyan, amit jónak vagy elég jónak tartok. De hát ez az én nézetem.